

O REPREZENTARE MINIATURALĂ DE ÎNCĂLȚĂMINTE DESCOPERITĂ LA PLOSCA-CABANA DE METAL, JUD. DOLJ

Monica Șandor-Chicideanu*

Cuvinte cheie: *Plosca, figurină de teracotă, reprezentare de încălțăminte.*

Keywords: *Plosca, terracotta figurine, shoe representation.*

A Miniatural Shoe Representation, Discovered at Plosca-Cabana de metal, Dolj County (Abstract)

The article discusses a terracotta figurine representing a shoe, an object founded during a surface research on the southern beach of Lake Bistreț at Plosca-Cabana de metal, Dolj County. On this occasion is rectified a regrettable confusion (owing to M. Neagoe in his recent article, see footnotes 3 and 6) made between this piece and other one discovered at Cârna-Ostrovogania, in Grave no. 46, in a Žuto Brdo-Gârla Mare cemetery. The article is a good opportunity to re-discuss the other pieces representing miniatures of shoes or of human feet known in the area of Gârla Mare culture, most of them founded in southern Oltenia. Equally, older debates concerning the functions and possible significances of these miniature figurines, sometimes confused with waterfowl protome, are resumed. The author expressed her doubts that clay miniatures of shoes could be pendants worn around the neck, and believes that the low number of such pieces, in comparison with other figurines (anthropomorphic statuettes, waterfowl protomae etc.), on this way discouraged the idea that these pieces have any religious or spiritual connotations. The author maintains a working hypothesis, expressed with another occasion that such pieces could be attached to any version of anthropomorphic statuettes belonging to ΦI A2 variant characterized by a vertical channel that goes through the bust of the figurines. To this variant of figurines occurs, on the skirt or at the hip, some perforations with still unknown utility.

Începând din anul 1983 și continuând până în 2005, un colectiv condus de Ion Motzoi-Chicideanu, de la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București, a făcut săpături de salvare în zona Lacului Bistreț, unde au fost identificate 14 situri care au fost atribuite culturii Žuto Brdo-Gârla Mare. Din 1987, până în 2005, am făcut și eu însămii parte din acest colectiv. Au fost săpate câteva dintre siturile identificate în teren, încercându-se să se salveze cât mai mult din ele: necropola de la Cârna-Ostrovogania (1985–1993), așezarea de pe Prundu Măgarilor-Rampă, aflată tot în raza satului Cârna (1992–1996) și necropola de la Plosca-Cabana de metal (1999–2005). Ion Motzoi-Chicideanu a avut generozitatea de a-mi ceda materialul descoperit până în 2001 în aceste situri, material pe care l-am publicat integral într-o carte apărută în 2003¹. Din păcate, în

momentul publicării cărții, săpătura din necropola de la Plosca nu era finalizată, motiv pentru care au fost publicate doar primele 35 de morminte din necropolă. Desigur că intenția colectivului era să se continue publicarea cimitirului de la Plosca², ocazie cu care s-ar fi adăugat la materialele provenite din necropolă și materialele *passim* Gârla Mare, provenite din cercetări de suprafață făcute în preajma cimitirului. Printre aceste materiale culese de pe plajă se numără și o reprezentare miniaturală de încălțăminte. Nu aș fi fost niciodată tentată să public separat această piesă, dar, de curând, piesa a fost publicată incorect de M. I. Neagoe³, arheolog la Muzeul Porților de Fier din Turnu Severin, care a găsit o fotografie a piesei pe internet, în galeria foto a unui site cu scop didactic, nicidecum

* Universitatea București, Facultatea de Istorie, Bd. Regina Elisabeta, nr. 4–12, e-mail: mschicideanu@yahoo.com.

¹ M. Șandor-Chicideanu, *Cultura Žuto Brdo-Gârla Mare. Contribuții la cunoașterea epocii bronzului la Dunărea Mijlocie și Inferioară*, Cluj-Napoca (2003).

² Recent au mai fost publicate încă 48 de morminte, cf. catalogul pentru Plosca la I. Motzoi-Chicideanu, *Obiceiuri funerare în epoca bronzului la Dunărea Mijlocie și Inferioară*, București (2011), vol I, p. 167–173 și vol. II, pl. 315–318.

³ M. I. Neagoe, *Reprezentări din lut ale piciorului uman în cadrul culturii Žuto Brdo-Gârla Mare*, *Terra Sebus*, 3, (2011), pl. II/3 b.

științific, unde nu se făcea nicio precizare cu privire la locul sau contextul descoperirii ei. Că s-a folosit de această fotografie nu este atât de grav, deși ar fi putut avea gentilețea de a cere permisiunea, dar respectivul arheolog a făcut o confuzie regretabilă între această piesă de proveniență *passim* și o altă piesă publicată de mine, descoperită în mormântul dublu nr. 46, din necropola de la Cârna-Ostrovogania⁴. M. I. Neagoe m-a pus în felul aceasta într-o situație incomodă, dând de înțeles, prin alăturarea fotografiei, luată de pe internet⁵, la desenul făcut pentru piesa deja publicată de mine, că eu am publicat un desen care nu prea are de-a face cu realitatea⁶. Deci este vorba de două piese oarecum asemănătoare ca formă, dar cu decor

⁴ M. Șandor-Chicideanu, *op. cit.*, vol. I, p. 128, 282–283; vol. II, pl.38/6.

⁵ M. I. Neagoe, *op. cit.*, pl. II/3-a și 3/b. Scara din planșa nu are nimic de-a face cu realitatea.

⁶ *Ibidem*, p.115, M. I. Neagoe îmi aduce și acuzații de ordin științific absolut neîntemeiate, făcând afirmația că nu a regăsit piesa publicată de mine în desenul de plan al mormântului nr. 46 și că nu a aflat detalii despre contextul exact al descoperirii ei. Piesa nu are cum să se regăsească pe planul mormântului pentru simplul fapt că, așa cum am precizat în catalogul necropolei, ea se afla în pământul de umplutură al unui vas miniatural, vas depus într-o căniță și toate depuse apoi în urnă, deasupra oaselor incinerate, piesa fiind descoperită după demontarea mormântului și controlarealspălarea conținutului urnei, care, desigur, avea pământ deasupra oaselor incinerate. Pentru mine este cât se poate de clar că autorul nu a citit catalogul necropolei și descrierea mormântului nr. 46, care este cât se poate de explicită, fiecare dintre piesele componente ale inventarului fiind clar localizată în contextul mormântului. Redau descrierea de plan a mormântului 46 din catalogul necropolei – M. Șandor-Chicideanu, *op. cit.*, vol. I, p. 282: „Adâncime: –0,87 m. Mormânt dublu, aparținând, probabil, unui adult (46 a) și unui copil (46 b). Constituit din: 46 a – urnă (1) și un castron, cu rol de capac, așezat deasupra urnei, cu gura în jos (2); 46 b – urnă mai mică (3) așezată pe umărului urnei mari, o ceșcuță situată în urnă (4), în care se afla o căniță miniaturală (5) care conținea, la rândul ei, un pandantiv din lut (6). În mormânt se mai afla o pixidă cu capacul ei (7–8), care se găsea așezată pe umerii celor două urne, fiind greu de precizat cărui anume dintre cele două morminte îi aparținea”. Urmează apoi descrierea fiecărei piese de inventar. Cifrele dintre paranteze permit identificarea pieselor pe planul mormântului (a acelor care erau vizibile) și coincid cu numerele desenelor din planșa ilustrativă a mormântului. Neatenția l-a făcut să presupună (după ce a pierdut timpul cu „investigații” personale) că piesa a fost descoperită printre oasele incinerate și, ca atare, s-ar putea subînțelege și trage o falsă concluzie, aceea că putea fi o piesă de podoabă (pandantiv), purtată de defunct în momentul arderii pe rug. În locul investigațiilor care l-au aruncat pe o pistă falsă, era mult mai util să citească cartea. Dar cel mai probabil este că, lipsit de experiență arheologică de teren, M. I. Neagoe nu prea știe cum se redactează în teren un plan de mormânt și cum ulterior se demontează, iar descrierea este trecută în jurnalul de săpătură, ceea ce ar explica majoritatea presupunerilor și ideilor avansate...

diferit, una provenită de la Cârna-Ostrovogania, M 46⁷, cea de-a doua descoperită la Plosca-Cabana de metal, pe plajă, la aproximativ 200 m E de necropolă (Pl. 1). Pentru aceasta din urmă nu se poate face nicio o altă precizare căci situl a fost complet distrus de valurile lacului Bistreț, motiv pentru care plaja era plină de artefacte arheologice. Piesa de la Plosca este realizată din pastă fină, bine arsă, de culoare cafenie. Dimensiunile piesei sunt: L = 2,5 cm; l maxim = 1 cm; H = 1,7 cm. Este decorată prin împunsături succesive, incrustate cu pastă de culoare albă, care se mai păstrează parțial. Motivele decorative sunt tipice culturii Gârla Mare, ele regăsindu-se și pe vasele acestei culturi. În partea superioară a labei piciorului este un decor format dintr-un romb hașurat, terminat, la două dintre vârfuri, cu câte două prelungiri spiralice, răsucite spre exterior. Spre vârful piesei se află un motiv în formă de inimă, motiv care se găsește adesea redat pe pieptul statuetelor antropomorfe, fiind interpretat ca redând schematic pandantive cordiforme. În dreptul gleznelor, pe ambele laturi ale piesei, se găsesc mici spirale. În partea de sus a piesei, chiar pe margine, sunt 3 linii paralele, orizontale. În zona corespunzătoare călcâiului se află o linie verticală, iar pe talpă sunt 4 linii paralele, dispuse asimetric. Piesa are o perforație, care străbate piesa de sus în jos, având un traiect ușor oblic. Piesa nu reprezintă miniatura unui picior uman, așa cum sugerează încă din titlul articolului său M. I. Neagu, ci un obiect de încălțăminte asemănător unei cizme scurte, care pare a fi fost mulată pe picior, putând fi din piele sau material textil. Este de-a dreptul de neînțeles cum niște linii orizontale de pe piesa de la Cârna-Ostrovogania au putut fi interpretate ca fiind niște degete. Același lucru este valabil și pentru alte piese descrise de M. I. Neagoe ca fiind reprezentări ale piciorului uman. Piesa de la Ostrovul Mare-Bivolării, care mă îndoiesc că ar fi un picior sau o reprezentare de încălțăminte, are niște linii, de această dată verticale, deci în poziția normală pentru niște degete, numai că sunt redade pe piesă cel puțin 9 linii, adică mult prea multe ca să fie degete. Singurele piese pe care s-ar putea să fie redade niște degete sunt piesa de la Ghidici-Balta Țarova (dar e o piesă atipică prin formă și aceleași linii, presupuse a fi degete, se regăsesc dispuse, în mai multe registre, până în partea superioară a obiectului) și piesa de la Gârla Mare-La nisipuri. Era mai firesc de presupus că aceste incizii/linii au reprezentat baretele, din sfoară sau piele, ale încălțării, dar deseori entuziasmul te poate duce pe căi greșite...

⁷ M. Șandor-Chicideanu, *op. cit.*, vol. II, pl. 38/6.

În momentul în care am publicat monografia culturii Žuto Brdo-Gârla Mare, se cunoșteau puține piese miniaturale care reproduceau încălțăminte, eu reușind să găsesc în literatura consacrată culturii doar 4 piese sigure. Numărul lor mic, precum și faptul că proveneau din contexte arheologice rămase obscure m-au făcut să nu le acord un spațiu prea mare. Nu am făcut decât să constat că astfel de piese mai apar și în alte medii culturale ale epocii bronzului din România, piese asupra cărora și-a concentrat atenția E. Comșa într-un articol⁸. În aceeași monografie, într-un paragraf în care discutam statuetele antropomorfe ale culturii⁹, mi-am permis să-mi exprim îndoiala că miniaturile de încălțăminte ar fi fost purtate ca pandantive datorită faptului că aveau o perforație nefirească pentru purtarea la gât. Desigur, însă, că piesele aveau o funcționalitate și, în efortul meu de a le găsi o explicație, am emis o ipoteză de lucru, mai precis aceea că s-ar putea ca aceste piese să fi fost atașate unor statuete antropomorfe. Era vorba de un tip de statuete foarte restrâns numeric, așa-zisele „statuete cu cap mobil”¹⁰. Spun așa-zisele căci, până în prezent, nu s-a descoperit niciun cap mobil care ar fi putut fi atașat unei statuete antropomorfe, drept urmare poate ar fi corect să le denumim statuete fără cap. Piesele acestea, denumite în tipologia făcută de mine statuetele antropomorfe **Φ I A 2**¹¹, sunt puțin numeroase, la vremea publicării cărții erau 7 exemplare (două bucăți la Cârna-Grindu Tomii¹², 1 buc. la Cârna-Ostrovogania-M. 57, doua buc. la Plosca-Cabana de metal-M. 8 și M. 31 A¹³, una la Salcia¹⁴ și ultima la Gârla Mare)¹⁵. Urmărind pe hartă distribuția pieselor, e lesne de constatat că este vorba de o variantă foarte restrânsă teritorial, care corespunde zonei oltene a Dunării. Ce m-a determinat să emit aceasta ipoteză? Statueta

din **M. 57** de la Cârna-Ostrovogania (**Pl. 3/2**) prezintă o pereche de perforații mici la nivelul frizei orizontale care decorează fusta, iar o altă statueta din **M 31a** de la Plosca-Cabana de Metal (**Pl. 3/1**) prezintă câte o perforație destul de mare în dreptul fiecărui sold. O statueta întreagă din **M. 8** de la Plosca-Cabana de metal (**Pl. 2**) este de-a dreptul ciudată. Imediat sub șoldul stâng are o perforație făcută prin apăsare cu un obiect destul de gros dinspre exterior spre interior, dar lipsește perforația din zona șoldului drept. Mai mult, statueta păstrează perfect substanța albă de incrustație, chiar orificiul din dreptul șoldului fiind inițial astupat de ea. Aceasta înseamnă ca statueta, înainte de a fi depusă în mormânt nu a fost utilizată. Acest lucru se constată și la destul de multe vase care au atât de multă substanță albă încât este acoperit practic decorul. Ele par a fi vase noi, nefolosite înainte de înmormântare, făcute special pentru a fi depuse în morminte. Starea precară de conservare a restului statuetele din varianta **Φ I A 2** (la care nu se păstrează decât jumătatea superioară a corpului) nu mi-a permis să controlez dacă și alte piese ale variantei fără cap prezintă perforații în jumătatea inferioară a corpului. Totuși, nu mi se pare lipsit de interes și de însemnătate faptul că toate cele trei statuete întregi cunoscute până în prezent au urme de perforare. E clar că la cea de-a treia piesă perforația nu a fost folosită niciodată. Nu am o explicație pentru lipsa simetriei la perforare la aceasta piesă și nici nu vreau să construiesc scenarii ridicole prin iluzorii. Mă gândeam, inițial, privind statueta din **M. 57** de la Cârna-Ostrovogania, care a fost prima descoperită că aceste orificii ar putea să fie semne pe care meșterul olar le-a făcut după modelarea statuetei pentru a amplasa corect friza ornamentală, fără a înțelege de ce trebuia să găurească piesa, firească ar fi fost să-și facă un semn mult mai discret. După ce au apărut și celelalte două statuete de la Plosca, care aparțin tot variantei fără cap și care au găuri mult prea mari pentru a putea fi niște repere de amplasare a decorului, am renunțat la aceasta explicație. La restul statuetele Gârla Mare, cele care au cap și care aparțin altor tipuri și variante, nu s-au semnalat, cel puțin până în prezent, perforații, deci în chip clar găurile nu sunt repere de organizare a decorului. Desigur că aceste perforații nu au fost întâmplătoare, aveau un scop precis. Țin să subliniez că toate trei au fost perforate înainte de ardere, perforarea este intenționată și este, în două cazuri din trei, perfect simetrică. E clar că prin ele putea fi trecut un fir vegetal sau o sârmă. Dar sârma sau firul, la rândul lor, trebuiau să aibă un rost, o motivație. Așa am ajuns la ideea că poate

⁸ E. Comșa, Quelques données concernant les Chaussures de l'Âge du Bronze sur le territoire de la Roumanie, *Thraco-Dacica*, 16, (1995), 1–2, p. 87–91.

⁹ M. Șandor-Chicideanu, *op. cit.*, p. 111.

¹⁰ Această denumire le-a fost dată de Vl. Dumitrescu; a se vedea Vl. Dumitrescu, *Necropola de incinerare din epoca bronzului de la Cârna*, Bibl. Arh. IV, București, (1961), p. 274.

¹¹ La alcătuirea tipologiei am pornit, cum era și firesc, de la A. Furumark, *The Chronology of Mycenaean Pottery*, Stockholm (1941) și Elizabeth French, The development of mycenaean terracota figurines, *BSA* 66, (1971), p. 102–177. M. Șandor-Chicideanu, *op. cit.*, vol. I, p. 101–112 și nota 1; vol. II, pl. 198.

¹² Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, pl. CLVIII; CLXI.

¹³ M. Șandor-Chicideanu, *op. cit.*, vol. II, pl. 50/6; 67/7; 96/1.

¹⁴ D. Berciu, Catalogul Muzeului Arheologic din Turnu Severin, în *Materiale* 1, (1953), p. 596–597, inv. I. 43.

¹⁵ L. Franz, Vorgeschichtliche Funde aus Rumänien, *Wiener Prähistorische Zeitschrift*, 9, (1922), 3–4, pl. I/5.

(repet, poate!) atârna ceva de acest fir, eventual niște piciorușe mobile. Ideea mi-a fost sugerată de niște statuete antropomorfe din spațiul grecesc care apar în mormintele 33 și 48 din cimitirul de la Athena-Kerameikos, sau la Nea Ionia¹⁶ (Pl. 4), dar continuă să existe și în perioada arhaică și chiar în cea clasică, având, desigur, o tipologie diferită de la o epocă la alta. În secolul al VIII-lea a. Ch., în Beotia, se fac chiar multe astfel de statuete. Deci ideea mea nu s-a născut din nimic, iar modul în care încearcă să mă ridiculizeze M. I. Neagoe într-o notă¹⁷ este inelegant și de un prost gust desăvârșit. Repet că aceasta era doar o ipoteză de lucru despre care spuneam că s-ar putea demonstra doar în cazul în care am găsi asociate aceste miniaturi de încălțăminte cu statuete antropomorfe. M-am gândit și la o alta posibilă explicație a perforațiilor, mai precis că perforațiile din zona șoldurilor s-ar putea să se datoreze tehnicii de modelare, mai specială, a acestui tip. Adică că ar fi posibil ca meșterul să fi folosit la modelare un suport cruciform din bețe subțiri, care l-ar fi ajutat și să păstreze proporțiile corecte între bust, fustă și solduri. Cel așezat vertical ar fi asigurat păstrarea orificiului care străbatea bustul, iar cel orizontal ar fi marcat șoldurile. Dar, de ar fi fost așa, perforațiile trebuiau să arate altfel. Pe detaliul realizat în interiorul statuei din M 8 de la Plosca (Pl. 2), se mai poate vedea, pe marginea orificiului din dreptul șoldului stang, în interiorul piesei, niște pastă suplimentară care dovedește că piesa a fost perforată dinspre exterior spre interior, după modelare. La piesa din M 31a de la Plosca, perforarea șoldurilor este oblică, deci nu se pune problema unei perforări datorate unui suport de acest fel. Găurile par a fi și ele făcute ulterior modelării, de la exterior spre interior. Chiar de ar fi niște orificii care să se datoreze tehnicii de modelare, tot rămâne întrebarea la ce folosea canalul vertical care străbatea bustul.

Articolul lui M. I. Neagoe, la prima vedere, pare a fi mărit numărul reprezentărilor miniaturale de picioare sau de piese de încălțăminte. El adaugă la cele 4 cunoscute deja din literatură o piesă inedită de la Gârla Mare-*La nisipuri*, două piese de la Ostrovu Mare-*Bivolării*, o piesă de la Veleșnica și alta de la Ghidici¹⁸, deci suspectează a fi reprezentări de „picioare umane” 9 piese. Problema este că unele piese sunt adăugate forțat și nejustificat. Două piese, care fuseseră publicate de D. Berciu drept reprezentări de capete de păsări

acvatic¹⁹, sunt considerate a fi reprezentări de picioare. Asupra unei piese, D. Berciu a revenit cu altă ocazie și a făcut precizarea că este „un picior omenesc”²⁰. Înțeleg de la M. I. Neagoe că această piesă nu se mai regăsește azi în colecția muzeului, a fost răstăcită, dar examinând fotografia piesei, e drept, de mici dimensiuni, pare îndubitabil o piesă foarte asemănătoare celor de la Cârna-*Ostrovogania* și Plosca-*Cabana de metal*. A doua piesă, asupra definirii căreia D. Berciu nu a revenit în 1953 și nici cu altă ocazie, căreia M. I. Neagoe îi și publică un desen cu mai multe vederi, nu pare nicidecum o reprezentare de picior sau piesă de încălțăminte. Judecând după fotografia publicată de D. Berciu și după noul desen publicat de M. I. Neagoe²¹, ea nu are perforație și are toate caracteristicile unei reprezentări de pasăre de baltă. Sigurul lucru mai puțin obișnuit la piesă este lungimea mare a gâtului păsării și lățimea lui constantă. Dacă ar fi o protomă de vas, ar trebui să se îngroașe ușor gatul. Eu nu am îndoieli că este reprezentarea unui cap de pasăre, dar am îndoieli că este protomă de vas. Am în vedere când spun aceasta modul în care se modelează această protomă atunci când ea este parte componentă a unei căni, a unei pixide sau a unui castron. Dar cultura Gârla Mare are atât de multe reprezentări surprinzătoare, uneori unice, de pasăre de apă încât te poți aștepta la orice. Să nu uităm celebrul car de la Duplaja și păsările care, de această dată, tractează carul, având o modelare de excepție și o funcție de excepție. Oricum, exclud total posibilitatea ca piesa să fie o reprezentare de picior uman sau de obiect de încălțăminte. Piesa de la Ghidici-*Balta Țarova*²² este și ea total atipică, nu are decor, are o perforație ciudată ca poziționare și nu seamănă nici cu un cap de pasăre, nici cu un picior. Fără a vedea piesa reală, este greu să te pronunți cu privire la ea. Nu pot să fac altceva decât să ma abțin de la orice comentariu. Un desen cu mai multe vederi și o fotografie ar fi fost utile. Piesa nou adăugată de la Veleșnica²³, e drept, publicată cu un desen care nu prea respectă rigorile desenului arheologic, nu pare a avea vreo perforație și înclin să cred că este cap de pasăre, adică ceea ce a spus R. Vasić că este²⁴. M. I. Neagoe și-a permis

¹⁶ J. Bouzek, *The Aegean, Anatolia and Europe: Cultural interrelations in the second millennium B.C.*, Praha (1985), p. 200–201, fig. 98/1–4, 10; pl. 15/3–4; 16/1–3.

¹⁷ M. I. Neagoe, *op. cit.*, p. 114, nota 29.

¹⁸ *Ibidem*, pl. I–II, III/5.

¹⁹ D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova, (1939), p. 119, fig. 160/9, 163/5.

²⁰ D. Berciu, *Catalogul Muzeului Arheologic din Turnu Severin*, MCA 1, (1953), p. 598.

²¹ M. I. Neagoe, *op. cit.*, pl. I/1a–d.

²² *Ibidem*, pl. II/2.

²³ *Ibidem*, pl. III/5.

²⁴ R. Vasić, Veleșnica and Lepenski Vir culture. In: C. Bonsall, V. Boroneanț, I. Radovanović (eds.), *The Iron Gates in Prehistory*, BAR IntSt 1893, Oxford (2008), p. 204–225.

să se contrazică cu toți autorii citați, autori care au văzut aceste piese și care, aproape în toate cazurile, sunt bine familiarizați cu reprezentările plastice ale culturii Žuto Brdo-Gârla Mare. Autorul este foarte priplit, contestă tot și are în vedere foarte puține reprezentări ornitomorfe din aria culturii Gârla Mare atunci când își propune să definească regulile de modelare și de decorare ale capului de pasăre, reguli din care vrea să facă criterii de diferențiere a capului de pasăre de reprezentările de încălțări preistorice sau de picioare umane. Sunt republicate, spre ilustrare, vase avimorfe și protome, unele inutile, căci le lipsește chiar protoma, altele inadecvate, un vas de tip pixidă având o protomă în formă de cap de cornută, spre exemplu²⁵. Capul de pasăre are modelări destul de diferite în aria culturii, în funcție de obiectul din care face parte: statueta antropomorfă cu cap în formă de pasăre, zuruitoare, pixidă, castron sau ceașcă cu protomă. Nu mai vorbesc de modelările insolite căci am pomenit deja cazul Dupljaja. Este laudabil faptul că autorul și-a propus să găsească niște criterii obiective de diferențiere a acestor piese, dar acest lucru nu se poate face atât de expeditiv, trebuie discutate toate reprezentările aviforme din aria culturii. Capul păsării de apă este aproape întotdeauna redat cu o curbă plan-concavă în zona dintre creștet și cioc, deci se respectă anatomia lui. Se vede acest lucru foarte clar chiar la piesele alese de M. I. Neagoe spre a ilustra capul de pasăre²⁶. Această curbă, prezentă la unele piese aflate în observația sa, este considerată de autor ca fiind curbura tălpii piciorului. Reprezentările sigure de încălțăminte sau picioare nu prea au, cu excepția celei de la Gârla Mare-*La nisipuri*, redată această curbă sau ea este foarte discretă pentru că sunt reprezentări de încălțăminte și nu de picior. Singură piesa de la Gârla Mare-*La nisipuri* ar putea fi picior și, pentru că are curbura mai pronunțată, a fost luată de autor ca etalon. Prin urmare, după părerea mea, la cele 4 piese reprezentând piese de încălțăminte la care făceam eu referire în monografia culturii se pot adăuga (ca sigure) doar piesa pierdută de la Ostrovu Mare-*Bivolarii* și piesa *passim* de la Plosca-*Cabana de metal*. Acestea 6 sunt piesele sigure din aria culturii Gârla Mare. Cât privește piesa de la Gârla Mare-*La Nisipuri*, ea s-ar putea să reprezinte un picior gol, dar nu am deocamdată această certitudine. Concluzia este că aceste reprezentări ocupă o pondere destul de neînsemnată în plastica culturii, nu sunt piese sau simboluri obsesive. De aceea nu m-aș grăbi să le dau semnificații speciale,

religioase și să le consider piese care definesc spiritualitatea acestor populații. Comparativ cu reprezentările antropomorfe sau ornitomorfe, ele sunt foarte puține. Apoi o reprezentare miniaturală de piesă de încălțăminte mă îndoiesc că ar putea avea aceleași semnificații ca un picior nud.

În ceea ce privește contextele de descoperire, de maximă importanță în interpretarea acestor piese, nu avem prea multe informații care ne-ar putea ajuta. Piesa de la Cârna-*Ostrovogania*, provine cu siguranță dintr-un mormânt dublu, mai precis din **M 46b**. **M 46a** aparținea, cel mai probabil, unui adult, căci avea oase foarte multe și de mari dimensiuni, iar **M 46b** avea o urnă de dimensiuni medii ca volum, iar mărimea oaselor ar indica o înmormântare de copil. Nu există o analiză antropologică care să ne confirme aceste presupuneri, este doar o estimare făcută de un arheolog pe teren, dar este mai mult decât nimic. În chip clar, piesa nu s-a aflat asupra defunctului în momentul expunerii lui în flăcările rugului. Ea nu s-a găsit printre oasele incinerate, ci a fost depusă într-un vas miniatural. În plus, piesa nu are urme de ardere secundară. Înțeleg că situația seamănă cu cea de la Gârla Mare-*La nisipuri*, dar, din păcate, nu am găsit la M. I. Neagoe, atât de sever cu alții, absolut nicio informație despre contextul descoperirii, precizând doar că mormintele din acest sit sunt în curs de publicare. Autorul trebuia să aiba răbdare și să nu rupă piesa din contextul ei firesc. Cum poți să te hazardezi și să interpretezi o piesă la care nu este precizat contextul și, pe baza ei, să încerci să desfințezi tot ce s-a scris în literatura de specialitate despre piesele asemănătoare? Dintr-un context funerar s-ar putea să provină și piesa de la Ostrovu Mare-*Bivolarii* sau cea de la Plosca-*Cabana de metal*, dar nu avem certitudinea aceasta.

În ceea ce privește funcționalitatea acestor piese, nu cred că au intervenit descoperiri care să ne lămurească. Observ că M. I. Neagoe are certitudini cu privire la funcționalitatea lor ca pandantive, în ciuda faptului că cele două piese descoperite în morminte nu par a-l fi însoțit pe defunct pe rug, deși practica era să fie expus pe rug cu piesele de podoabă asupra sa, așezate în poziție funcțională. Nu este singurul lucru care mă împiedică să cred că ar fi pandantive de purtat la gat. Repet, modul în care sunt perforate piesele (mă refer la acele care sunt sigur reprezentări de încălțări sau, eventual, de picioare nu este cel firesc. Dacă erau pandantive, ele ar fi trebuit să fie perforate orizontal, prin partea lor superioară, numai astfel ar fi stat în poziția lor firească. Admițând ca ar fi pandantive, nu poți să nu te întrebi ce semnificație ar putea să aiba un picior

²⁵ *Ibidem*, pl. V/1–2.

²⁶ *Ibidem*, pl. VI/1; 3; 5. Preluată de la R. Vasić, *op. cit.*

sau o cizmă atârnată de gât. Cele patru explicații date de M. I. Neagoe (de fapt preluate din literatură prin intermediar, de la Ch. Schuster²⁷, care, într-un articol, rezuma păreri exprimate de diverși autori, referitoare, însă, la alte piese, alte zone și alte perioade) sunt: 1 – picior divin; 2 – însemn de putere (puțin probabil, judecând după contextele pe care le avem până acum, mai precis un singur mormânt bănuie a fi de copil); 3 – obiect închinat unor divinități subpământene (cum poate fi un obiect personal, pe care îl porți la gât, închinat unor divinități subpământene?); 4 – recipient pentru lichide, când sunt goale în interior (aceasta e o funcționalitate, nu o semnificație). În fapt, autorul preia destul de aproximativ (căci preia ce a putut înțelege el din lecturarea articolului lui Ch. Schuster), fără a citi și a cita sursa primară, niște idei expuse de M. Șimon și D. Șerbănescu²⁸ și completate de Ch. Schuster, care, încercând să explice semnificația unor piese neolitice, făceau apel la simbolistica piciorului în medii asiatice, ajungând la un text canonic hindus, Rigveda, și la un alt text fundamental al mitologiei hinduse, epopeea Mahabharata. Rigveda se naște într-o epocă, în mare, contemporană cu ultima parte a epocii bronzului, iar Mahabharata cândva după sec. IX a. Chr.

Textul lui M. I. Neagoe este cât se poate de superficial²⁹. În primul rând, să nu confundăm funcționalitatea unei piese cu semnificația ei căci sunt două lucruri diferite. O piesă găurită prin care se trece un fir de ață și se atâră la gât este un pandantiv. Deci funcționalitatea ei este aceea de pandantiv. Pandantivul poate să fie unul cu rol estetic,

un simplu obiect de podoabă sau să aibă și o semnificație religioasă sau magică: reprezentarea unei divinități, simbolul unei divinități, amuletă aducătoare de noroc sau succes, amuletă cu rol apotropaic etc. Apoi un picior nud este una, o cizmă sau o pereche de cizme este cu totul altceva. Omul, când a fost creat de divinitate sau când se naște, este nud. Nu este deloc întâmplător faptul că statuetele neolitice care au fost puse în legătură cu fertilitatea sau fecunditatea sunt nude și cu accente de modelare pe sâni, șolduri, triunghi sexual, phallus, pânze. Deci nu trebuie amestecate încălțările cu reprezentările de picior nud, sunt două lucruri total diferite. Piciorul nud mă poate duce cu gândul la creație și la zei, iar un banal păsar sau o cizmă este doar un produs meșteșugăresc realizat de om pentru a-și proteja extremitățile picioarelor. Pentru mine toate cele 3 semnificații sunt niște presupuneri care nu se vor putea confirma, având în vedere posibilitățile concrete ale arheologiei, cu nimic mai probabile decât explicația pe care încercam eu să le-o dau. Eu nu m-am hazardat să caut explicații savante pentru aceste piese, ci am căutat să le descopăr doar funcționalitatea. Explicația mea, măcar, are o logică și se bazează pe faptul că există un exemplu cât de cât apropiat cronologic și geografic. Îmi vine greu să cred că vom cunoaște spiritualitatea omului în epoca bronzului la Dunărea Inferioară pe baza unor texte fundamentale hinduse, unele născute după ce epoca bronzului a murit. Apoi este dreptul meu de a emite o părere. Meseria de arheolog este minunată și incitantă, dar aduce cu sine o mare tristețe: incertitudinea. Facem toți presupuneri, dar nu avem aproape niciodată certitudini. Eu am emis doar o ipoteză de lucru cu privire la funcționalitatea acestor piese (nu cu privire la semnificația lor!), nu am prezentat-o ca pe o certitudine și cred că am explicat cu destul de multă claritate ce m-a condus spre aceasta ipoteză. Aș fi bucuroasă ca cercetările viitoare să ne deschidă noi uși pentru înțelegerea omului preistoric. Deocamdată atâta putem și slabă este nădejdea că vom putea mai mult dacă continuăm să publicăm piese desprinse de contextul arheologic, a căror valoare științifică este neglijabilă ca atare. Este o aroganță să pretinzi că stăpânești adevărul, mai ales când nu ai nici cel mai mic argument. Nu tot ce este perforat se atâră neapărat de gât³⁰. Perforația unor statuete miceniene,

²⁷ C. Schuster, Despre reprezentări în lut ars ale piciorului uman din bronzul românesc, *AnB*, S.N., VII-VIII, 1999–2000, p. 261–278.

²⁸ M. Șimon, D. Șerbănescu, Considerații privind reprezentarea simbolică a piciorului uman din aria culturii Gumelnița, în *CCDJ*, 3–5, (1987), p. 29.

²⁹ Nu este în intenția mea de a discuta aici articolul lui M. I. Neagoe și nu am să abordez tema reprezentărilor aviforme din aria culturii Gârla Mare, o tema de-a dreptul vastă, dar îmi este greu să nu observ exprimări iritante științifice din articolul lui M. I. Neagoe, debutant arheolog care-și propune să nege tot ce au scris alții, fără a avea decența elementară de a se cenzura și șlefui pe sine. Mi-a atras atenția în chip special exprimarea tautologică „urna funerară”, precum și o exprimare care-mi dovedește cu claritate cât de departe este de înțelegerea literaturii arheologice și cum denaturează ceea ce spun alții. Spre exemplu, vorbește despre ipoteza identificării reprezentărilor ornitoromfe cu reprezentările lui Apollo Hyperboreanul și îl citează pe D. Bosković, *Quelques observations sur le char cultuel de Dupljaja (Arh Jug) III*, (1959), p. 42–44. Bosković nu a spus nicăieri așa ceva, el a emis ipoteza că statueta (nu păsările!) de pe carul respectiv ar putea fi o reprezentare a unui precursor al lui Apollo Hyperboreanul, ceea ce este cu totul altceva.

³⁰ M. I. Neagoe, *op. cit.*, p. 112. „Acest element (perforația) ilustrează foarte clar faptul că piesa a servit drept pandantiv”. Așa arată o argumentație întemeiată la M. I. Neagoe. De parcă nu ar fi destul, mă îndeamnă și pe mine (nota 29) să fac un exercițiu de arheologie experimentală ca să pricep. Foarte „interesant” este scenariul imaginat de autor pentru a explica de ce „pandantivul” nu era asupra defunctului

spre exemplu, permitea atașarea lor la vase de tip *λεκάνη*. Însăși cultura Gârla Mare este foarte inventivă în a combina elemente într-un ansamblu și aici mă gândesc din nou la cele două care de la Dupljaja, unul dintre ele, cel cu 3 roți, fiind un fel de punere în scenă care a presupus meșteșug, imaginație și talent. Oare ce am fi gândit fiecare dintre noi dacă am fi descoperit din carul de la Dupljaja doar o pasăre de apă fragmentară, perforată (căci avea o perforație pe unde trecea oiștea care o lega

de roata din față și de ce-a doua pasăre)? Că este un pandantiv? Câți dintre noi și-ar fi imaginat oare că este o pasăre de tracțiune și că în urma ei este un car? Cu alte cuvinte, ar fi fost puțin probabil să-i descoperim funcționalitatea, nu mai vorbesc despre semnificația ansamblului. Dacă este să rămânem doar în domeniul certitudinilor, singura certitudine ar fi că se trecea un fir textil, o sârmă sau un băț prin piesele care prezintă perforații.

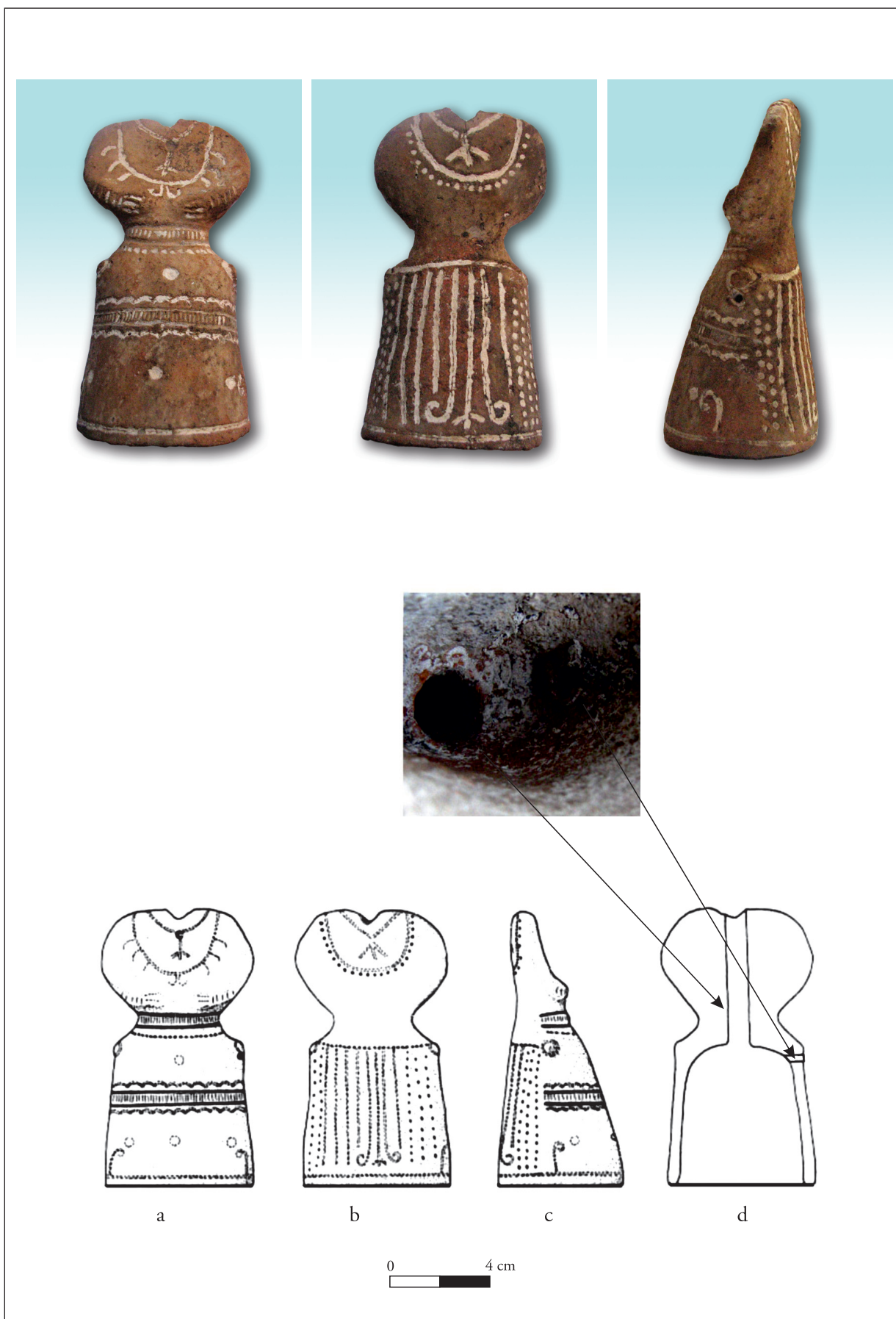
---

din mormântul de la Gârla Mare-*La nisipuri* în momentul incinerării: „*se poate lua în calcul și posibilitatea ca, printr-o întâmplare, membrii familiei defunctului să fi omis depunerea acestei piese înainte de momentul incinerării*”. Să bănuiesc că aceeași explicație, uitarea, este valabilă și pentru mormântul 46 de la Cârna-*Ostrovogania*?

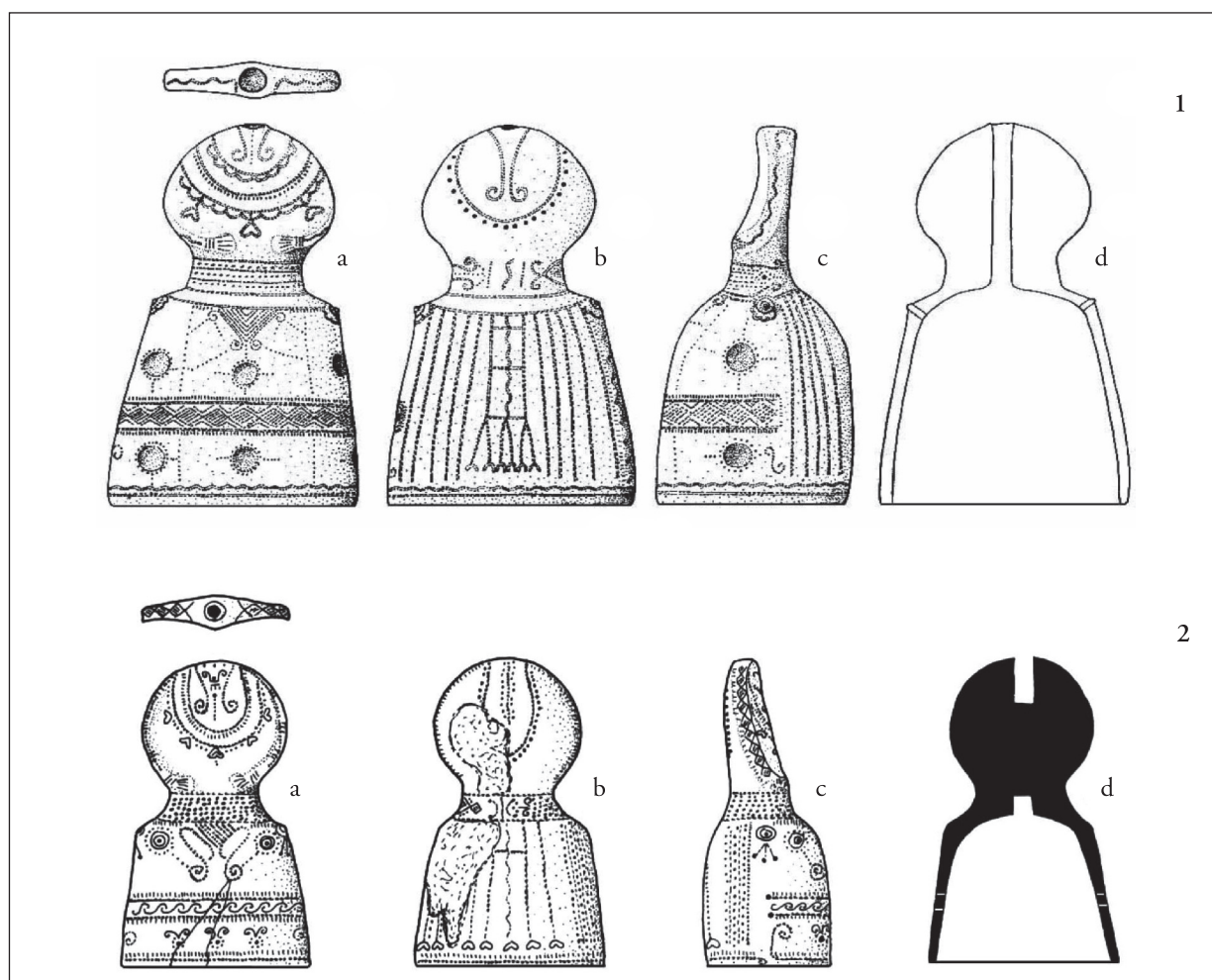

Pl. 1. Plosca – Cabana de metal passim. Reprezentare miniaturală de încălțăminte.

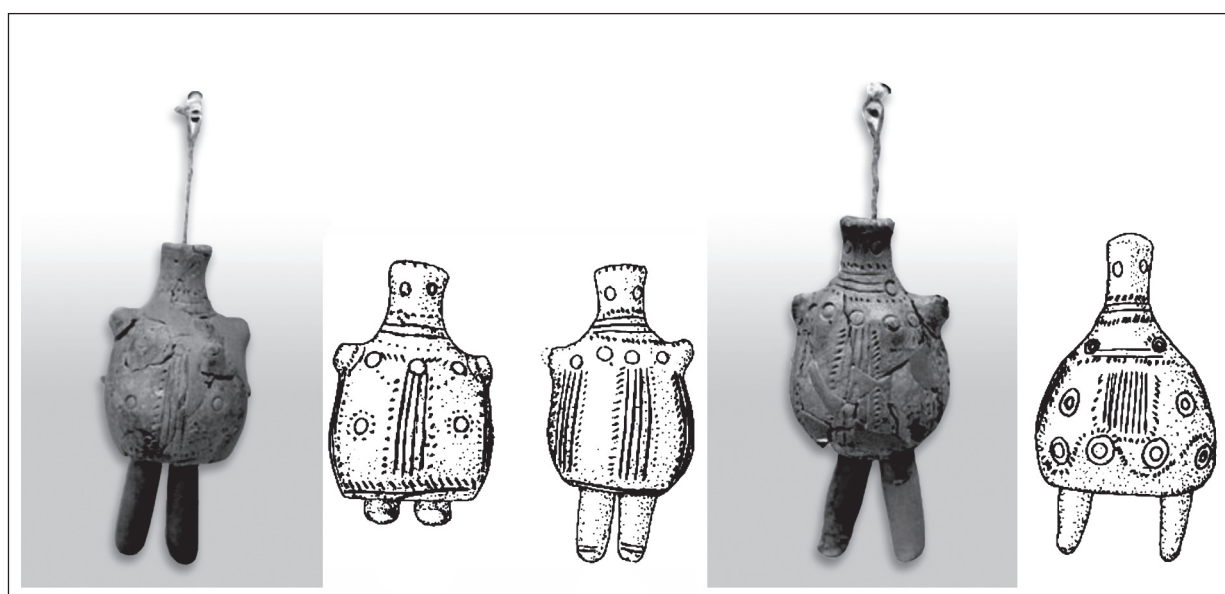

Pl. 2. Plosca-Cabana de metal, Figurine din M. 8.

Pl. 3: 1. Plosca-Cabana de metal, M. 31a; 2. Cârna-Ostrovogania, M. 57.

Pl. 4: 1-2. PFigurinele din M. 33 de la Athena-Kerameikos; 3. Figurine de la Nea Ionia. (1b, 2a, 3 după Bouzek 1985, fără scară).